

Тема 7. Психологічні ідеї Просвітництва.

План:

1. Загальна характеристика епохи Просвітництва.
2. Психологічні погляди Жюльєна де Ламетрі
3. Сенсуалістична теорія Е. де Кондильяка.
4. Погляди Кабаніса на природу мислення
5. Ж-Ж. Руссо та його вчення про розвиток дитини.
6. Феноменологія самопізнання Г.Сковороди.

1. Загальна характеристика епохи Просвітництва.

У “Відповіді на питання: що таке Просвітництво?” видатний німецький філософ Іммануїл Кант писав: “Просвітництво – це вихід людини із стану неповноліття, в якому вона знаходиться по власній вині. Неповноліття є нездатність користуватися своїм розумом без керівництва з боку кого-небудь іншого. Май мужність користуватися своїм власним розумом! Отже, такий девіз Просвітництва”.

Просвітителями стали називати філософів, праці і діяльність яких, по-перше, одержали широкий суспільний резонанс, подруге, задовольняли певним критеріям: розумності, критиці соціально-релігійних традицій, соціальній перебудові світу. **Просвітництво – це ідеологічна програма широкого соціального руху, який виступав за удосконалення людини і суспільства на основі розуму та успіхів у розвитку науки.**

Просвітництво означає прагнення силою пізнання освітити наскрізь все існуюче. Мислителі цього часу вважали головною причиною всіх людських лих неучтво, релігійний фанатизм та вимагали повернутися до природної, незіпсованої природи людини, покінчити з марновірствами, затвердити в розумах людей замість помилкового знання наукове, перевірене досвідом і розумом.

У цей період відбувається становлення англійської асоціативної психології, засновником якої стає **Девід Гартлі** (1705 – 1757), що проіснувала як домінуючий психологічний напрямок до початку ХХ століття. Одержавши спочатку богословську, потім медичну освіту, Гартлі прагнув створити таку теорію, що не тільки пояснювала душу людини, але й давала можливість управляти її поведінкою. (Спіноза – пояснював емпіризм, Декарт – описував – раціоналізм).

Хоча поняття асоціації було введено ще Арістотелем, а сам термін англійський філософом Д.Локком, підхід до асоціації як універсального механізму психічного життя був сформульований вперше саме Гартлі.

Нова потужна течія психологічної думки Просвітництва представлена насамперед **французьким матеріалізмом XVIII ст.**, що у своїх концепціях обстоює **ідеї прогресу розуму, моральності, свободи, самоутвердження людини.**

XVIII століття увійшло до історії як століття освіти і **епоха Французької революції. Саме у Франції виникла необхідність ретельного вивчення психології.** В цей період панувала думка прогресу, ідеї про те, що все розвивається від простого до складного. Актуальними стали питання вивчення структури свідомості, його зв'язку з зовнішньою ситуацією. Важливе місце посіло дослідження способів та меж впливу на структуру свідомості й поведінку особистості, в тому числі, освіти та просвітництва. Важливість освіти та просвітництва у розвитку людей й зумовила назву цього напрямку в психології та епохи.

2. Психологічні погляди Жюльєна де Ламетрі.

Жюльєн Офре де Ламетрі (1709-1751) – видатний французький матеріаліст, фізик, медик, експериментатор.

Основні тези:

♣ Ламетрі запропонував образ «людини-машини». Він вважав, що приписувати людині душу настільки ж безглуздо, як шукати її в діях машини. Учений робить висновок про те, що:

1) людина – машина «особливого роду», здатна «відчувати, мислити, уміти відрізнити добро від зла.»;

2) «людське тіло – це що заводиться сама себе машина, живе уособлення безперервного руху»; 3) на відміну від годинникових механізмів людське тіло діє після «поломки» декількох «пружин» і «коліс»;

♣ вперше ввів в психологічний обіг слово «потреба». Вважав, що потреби є джерелом активності особистості. Виокремив біологічні та психологічні потреби;

♣ одним із перших почав вивчати увагу, виокремив її як окремий психічний процес й вказав її специфіку (увага не має власного продукту, а спрямована на покращення діяльності інших пізнавальних процесів);

♣ на підставі узагальнення відомих на той час фактів (стадії розвитку людського ембріона, явища регенерації у тварин, відкриття викопаних 108 скам'янілостей і т. п.) Ламетрі приходить до «організмичної» моделі психіки, розглядаючи останню в її еволюційному розвитку, вершиною якої є свідомість людини.

3. Сенсуалістична теорія Е. де Кондильяка.

Етьєн Бонно де Кондильяк (1715-1780) – прибічник досвідного знання, критик схоластики.

Основні тези:

♣ стверджував, що у створенні картині зовнішнього світу значну роль відіграють відчуття, тим самим відмовився від рефлексії;

♣ вся психічна діяльність – це перетворенні відчуття. Решта властивостей особистості (пам'ять, мислення і т.д.) – розвиваються на основі відчуттів. Запропонував модель статуї, яка не володіє нічим, крім здатності відчувати. Як тільки вона отримує ззовні перші відчуття, навіть саме

примітивне (нюхове), як починає діяти вся психічна механіка. Як тільки один запах змінюється іншим, свідомість готова одержати все те, що Декарт відносив на рахунок вроджених ідей, а Локк – до рефлексії. Сильні подразники породжують увагу, порівняння одного відчуття з іншим стає функціональним актом, що визначає подальшу розумову роботу. Якщо статурі наділити здатністю відчувати, то пізніше виникне уявлення про зовнішній світ, потім з'явиться свідомість, потім самосвідомість і вона оживе;

♣ різні відчуття викликають почуття задоволення або незадоволення, що співвідноситься з певними діями. Пригадування попередніх вражень, пов'язаних із задоволенням перетворюється в потребу, яка починає керувати поведінкою людини. Пізніше виникають афекти, воля, мова для позначення власних потреб.

4. Погляди Кабаніса на природу мислення

П'єр Жан Жорж Кабаніс (1757-1808) – французький матеріаліст, лікар, експериментатор.

Основні тези:

♣ П.Кабанісу належить формула: мислення – функція мозку. Цей висновок він підкріплював спостереженнями. Йому було доручено з'ясувати, чи усвідомлює людина, якій відсікають голову на гільйотині, свої страждання (про що можуть, наприклад, говорити конвульсії). П.Кабаніс відповів на це питання негативно;

♣ висновки, до яких дійшов учений, зводяться до наступних положень:

- 1) та людина, яка володіє мозком здатна мислити;
- 2) рухи обезголовленого тіла носять рефлекторний характер і не усвідомлюються;
- 3) свідомість – це функція мозку;

4) поняття про функцію, вироблене фізіологією стосовно різних органів поширювалося на роботу головного мозку: мислення такий же продукт мозку, як сеча нирки, секреція підшлункової залози або жовч печінки;

5) до зовнішніх продуктів мозкової діяльності Кабаніс відносив вираження думки в словах і жестах;

6) за самою ж думкою схований невідомий нервовий процес;

7) медицина є головним засобом вдосконалення людського роду: впливаючи на тіло, можна добитися зміни духу.

5. Ж-Ж. Руссо та його вчення про розвиток дитини.

Центральною проблемою у творчості Руссо була проблема нерівності між людьми та шляхів її подолання. Він критикує сучасну йому цивілізацію нерівності і відстоює тезу про те, що розвиток науки не сприяв удосконаленню моральності, звичаїв, життя людей в цілому. Основою суспільного життя Руссо вважав матеріальні, "тілесні" потреби людей, а духовні – їхнім наслідком, що лише опосередковано можуть впливати на суспільне буття.

Людину Руссо розуміє як природну істоту, всі здібності та здатності якої обумовлені природою. Перевагу серед них він віддає почуттям, а не розуму, підкреслюючи, що міркування не звеличує душу, а лише втомлює. Людину звеличує моральна гідність, яка походить не від розуму, а від серця. Голос совісті звучить в усіх серцях, проте не всі його чують, тому що забули його мову, а, між тим, це мова самої природи. Причиною того, що люди забули мову природи, голос совісті і серця є протиріччя природи і цивілізації. Цивілізація, технічний прогрес є причиною руйнування природної цілісності та гармонійності людського буття, заснованого на безпосередності почуттів. Руссо першим осягнув суперечливі тенденції цивілізації і дійшов висновку, що розвиток виробництва, науки, техніки приносить не тільки користь, а й має і негативні наслідки. Велику надію у вирішенні суперечностей природи і цивілізації, суспільного життя в цілому Руссо покладав на просвітництво та

виховання. Він підкреслює, що у людей буде все, якщо вони виховують гідних громадян, а без цього усі, навіть правителі, будуть лише жалюгідними рабами.

Існують не тільки індивідуальні, але і загальні для всіх дітей закономірності психічного розвитку, що змінюються з кожним віковим етапом, – підкреслював Руссо. Виходячи з цього, він створив першу розгорнуту періодизацію розвитку.

Перший період – від народження до двох років, з погляду Руссо, треба присвятити фізичному розвитку дитини. Він вважав, що в цей час у дітей ще не розвивається мова, і був супротивником її раннього розвитку.

Другий період – від двох до дванадцяти років – необхідно присвятити сенсорному розвитку дітей. Руссо вважав, що розвиток відчуттів є основою майбутнього розвитку мислення. Тому він виступав проти раннього навчання, доводячи, що систематичне навчання повинно починатися тільки після дванадцяти років, коли закінчується “сон розуму”.

Третій період – цілеспрямоване навчання варто здійснювати в період із дванадцяти до п'ятнадцяти років, коли дитина може адекватно сприйняти і засвоїти пропоновані знання. Однак ці знання повинні бути пов'язані тільки з природними і точними науками, а не з гуманітарними, тому що моральний розвиток, розвиток почуттів у дітей відбувається пізніше.

У четвертому періоді – від п'ятнадцяти років до повноліття – саме і відбувається розвиток почуттів у дітей після нагромадження визначеного життєвого досвіду. Цей час Руссо називав “періодом буревіїв і пристрастей” і вважав, що в цей період необхідно виховувати в дітей добрі почуття, добрі судження і добру волю.

Розвиваючи ідею природного виховання, Руссо виступає проти насильницького впливу – фізичного та морального. Форма наказу в цій справі – найгірша. Не слід викликати в дитини навіть уявлення, що ви претендуєте на якусь владу над нею. Шкідливим є спосіб виховання, коли дитину примушують вагатися між своєю волею та волею вихователя.

Період від народження до 12 років Руссо називає найнебезпечнішим. Дитина, підліток не бачать, як зароджуються помилки та пороки, і не мають знаряддя для їх подолання – розуму. Підлітковий вік мислитель визначає, головним чином, як перехід від чуттєвого пізнання до суджень, що охоплює приблизно 12–15-й роки життя.

На завершенні підліткового віку відкривається сфера **моральних стосунків**. Виникають можливості для пороку. Разом із прийняттям обов'язків народжуються омана й неправда. Тут Руссо підходить до основних структур особистості: щойно стає можливим робити те, чого робити не слід, постає (свідомо чи несвідомо) **потреба приховати те, чого не слід робити**. Розвивається далі концепція: **людина має бути сама собі паном**. Тоді виникає життєва завзятість. Природа – до послуг такої людини, яка легко підкоряє будь-яку річ своїй волі. У цьому слід бачити головний фокус культури Просвітництва: **воля як психологічна проблема виходить на передній план**. Людина тепер може управляти, скеровувати собі рівних: здібності й досвід замінюють для неї право і владу. Вона буде паном, не маючи потреби наказувати. Усвідомлюється сила об'єктивної необхідності. Людина досягає зрілості.

Природна людина вміє і стійко страждати, і стійко вмирати – не через медиків з їхніми рецептами, філософів з їхніми правилами, духівників з їхніми повчаннями. **Стриманість і праця** – ось два справжні лікарі.

6. Феноменологія самопізнання Г.Сковороди.

Г. Сковорода цікавився питанням про людське щастя. За Сковородою, ключ до щастя у самопізнанні і слідуванні тому шляху, до якого кожний по еству своєму покликаний. Сковорода вважав, що пізнання має велике практичне та естетичне значення. Прагнення пізнати природу і самого себе вважав однією з рис характеру, особливістю і "призначенням роду людського".

Головним у пізнанні людини є безпосереднє спілкування з сьогоденням, наслідування самій натурі. Другим наставником людини є наука, просвітництво. Відкриваючи істину, наука озброює людину знанням справи, виступає як керівник практичних інтересів людини. Наука і просвітництво, вважав філософ, повинні стояти на службі людині, примножувати реальні блага, допомагати визволенню від пут забобонів та шкідливих пристрастей. Знання залежить від людини, важкі зусилля якої приносять багаті врожаї.

Шукати в собі істину, згідно з концепцією пізнання Сковороди, значить шукати ті сили і засоби, які допомагають людині пізнавати світ реальних речей, світ ідей і навіть символіку Біблій. Людський розум, доводив Сковорода, завжди стоїть перед вибором: добро чи зло, брехня чи істина. Цей вибір пропонує йому сам предмет пізнання: їжа, звичайно, існує не тільки для тіла, але й для душі, пісня - для вух і для розуму.

Основна література

1. Євдокімова О. О. Історія психології. Харків : Константа, 2020. – 320 с.
2. Євченко І.М., Маслюк А.М. Історія психології: філософський період. Кам'янець-Подільський : Рута, 2018. – 252 с.